

ΝΕΩΤΕΡΗ ΣΚΕΨΗ ΚΑΙ ΜΕΤΑΝΕΩΤΕΡΙΚΟΤΗΤΑ: ΑΠΟ ΤΗ ΜΟΝΤΕΡΝΑ ΣΤΗ ΜΕΤΑΜΟΝΤΕΡΝΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Γιάννης Ζαϊμάκης¹

Κοινωνικός Λειτουργός - Κοινωνιολόγος

Δρ. Ψυχολογίας

Περίληψη

Σε αυτό το άρθρο παρουσιάζονται όψεις του τρέχοντος προβληματισμού για το γνωσιοθεωρητικό και μεθοδολογικό προσανατολισμό της κοινωνικής εργασίας μέσα από τη διαμάχη μοντέρνου - μεταμοντέρνου, η οποία εγκολπώθηκε στις συζητήσεις και τις θεματικές της κοινωνικής εργασίας στις τελευταίες δεκαετίες. Στο κείμενο εξετάζεται μέσα από ένα ιστορικοερμηνευτικό πρίσμα η ανέλιξη της κοινωνικής εργασίας κάτω από τις επιδράσεις της νεωτερικής σκέψης σε συνδυασμό με την εξάπλωση του λόγου των ανθρωπιστικών επιστημών και μιας νέας “βιο-πολιτικής” που φιλοδοξούσε να ρυθμίσει ζητήματα των πληθυσμών. Το φιλόδοξο σχέδιο της νεωτερικής σκέψης που εκφράστηκε με το πρόγραμμα της γενικής και διαμεθοδικής κοινωνικής εργασίας ακολούθησε το σχετικιστικό παράδειγμα της μεταμοντέρνας θεώρησης που πρότεινε τον κατακερματισμό των πρακτικών και τον πλουραλισμό των μεθόδων της κοινωνικής εργασίας. Το κείμενο εστιάζεται στις αμφισβητούμενες θέσεις αυτού του μοντέλου για να συνδέσει τις θεωρίες της κοινωνικής εργασίας με τις συζητήσεις που διεξάγονται στο ευρύτερο πεδίο των κοινωνικών επιστημών και να ανοίξει ένα διάλογο για την εξέλιξη της κοινωνικής εργασίας στις συνθήκες της μετανεωτερικής κοινωνίας.

Τις τελευταίες δεκαετίες του αιώνα μας κάτω από την πίεση σημαντικών κοινωνικών μεταβολών - κατάρρευση υπαρκτού σοσιαλισμού, γεωπολιτικές ανακατατάξεις, νέες ομάδες οικονομικών προσφύγων, αυξανόμενη περιθωριοποίηση πληθυσμών, πολυπολιτισμικές κοινωνίες, ραγδαία ανάπτυξη της τεχνολογίας και της μαζικής επικοινωνίας, νέες μορφές γνώσης και πληροφοριακών δικτύων - καθίσταται ολοένα και πιο δύσκολο το έργο της επιστημονικής γνώσης και πρακτικής να αναπαραστήσει, να ερμηνεύσει και να εξηγήσει ένα ασταθή κοινωνικό κόσμο που υπόκειται σε διαρκή μετασχηματισμό.

Μέσα στο πολύπλοκο περιβάλλον της σύγχρονης κοινωνίας έχει διαμορφωθεί ένα πεδίο έντονων προβληματισμών και αντιπαραθέσεων ανάμεσα σε διάφορα ρεύματα σκέψης των κοινωνικών επιστημών, τα οποία υπό το φως των νέων δεδομένων αναστοχάζονται και επαναδιαπραγματεύονται ζητήματα όπως η σχέση της θεωρίας με τα κοινωνικά και τα ψυχικά φαινόμενα, τα κανονιστικά θεμέλια και ο αξιακός προσα-

1. Ο συγγραφέας εργάζεται στη Διεύθυνση Προγραμματισμού και Ανάπτυξης της Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης Ηρακλείου και διδάσκει στο Τμήμα Κοινωνικής Διοίκησης (Κατεύθυνση Κοινωνικής Εργασίας) του Δημοκριτίου Πανεπιστημίου Θράκης.

νατολισμός της επιστήμης, οι προοπτικές της νεωτερικής σκέψης, η πρόκληση της μετανεωτερικότητας, τα όρια των “μεγάλων αφηγήσεων” και των απελευθερωτικών προταγμάτων.

Σε αυτό το κριτικό πλαίσιο, η κοινωνική εργασία “ένα παιδί του μοντερνισμού”, το οποίο γαλουχήθηκε με τις ιδέες της προόδου, της βελτίωσης, της τάξης και του ελέγχου και τα βασικά χαρακτηριστικά σχηματίστηκαν με βάση τις οικουμενικές σταθερές της αρετής, του αληθινού και του ωραίου για την κοινωνία και το άτομο βρίσκεται τώρα μόνη απέναντι στις ρευστές συνθήκες της μεταμοντέρνας κοινωνίας (Howe 1994: 530) και καλείται να προσαρμόσει τα θεωρητικά της σχήματα, τις πρακτικές και τα μεθοδολογικά της εργαλεία και να απαντήσει στις σύνθετες καταστάσεις και τις πολλαπλές επιλογές της σύγχρονης κοινωνίας.

Η επίδραση της νεωτερικής σκέψης στην κοινωνική εργασία εκφράστηκε με σαφή τρόπο κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1970 με το πρόταγμα της ενοποιημένης, ολιστικής και διαμεθοδικής κοινωνικής εργασίας για να ακολουθήσει από το μέσο της δεκαετίας του 1980 και μετά η εμφάνιση της μεταμοντέρνας θεώρησης, η οποία παρουσίασε ένα νέο και για πολλούς αμφιλεγόμενο, μοντέλο κοινωνικής εργασίας, το οποίο εμφορούμενο από γνωσιολογικό σκεπτικισμό και αξιολογικό σχετικισμό αμφισβητούσε βασικές αρχές και συμβάσεις της κοινωνικής εργασίας και πρότεινε την περαιτέρω κατάτμησή της σε εξειδικευμένες σφαίρες πρακτικών και την ενίσχυση του θεωρητικού και μεθοδολογικού της πλουραλισμού.

Η διαμάχη αυτή, η οποία δεν έχει περάσει μέχρι στιγμής στην ελληνική βιβλιογραφία, έχει εξαιρετικό ενδιαφέρον αφού θίγει σημαντικά ζητήματα που αφορούν τα κανονιστικά θεμέλια, τις αξιακές δεσμεύσεις, τις θεωρητικές και μεθοδολογικές κατευθύνσεις της κοινωνικής εργασίας και θέτει ουσιώδη ερωτήματα για τον περαιτέρω προσανατολισμό της. Θα συνεχίσει η κοινωνική εργασία να αγκυροβολεί στις όχθες του κράτους πρόνοιας ή θα ανοιχθεί στο αναδυόμενο πλουραλιστικό πλαίσιο παροχής κοινωνικών υπηρεσιών με ενισχυμένο το ρόλο της κοινωνίας πολιτών και των εθελοντικών ομάδων; Θα ακολουθήσει το παράδειγμα της ενοποιητικής και διαμεθοδικής κοινωνικής εργασίας ή θα αναδομήσει ριζικά τις δραστηριότητές της σε αποκεντρωμένες και εξειδικευμένες σφαίρες εφαρμογών που θα διατηρούν τη δική τους αυτονομία; Θα πορευτεί σε μια τεχνοκρατική κατεύθυνση κάτω από την πίεση της επέκτασης προγραμμάτων και σχεδιασμών που απαιτούν αποτελεσματική διαχείριση ή θα υπερασπιστεί τον παραδοσιακό ουμανιστικό της χαρακτήρα προασπίζοντας τις οικουμενικές αξίες και τα κοινωνικά δικαιώματα;

Αυτά είναι μερικά από τα ερωτήματα τα οποία ανακύπτουν από τις γραμμές αυτής της διαμάχης και άμεσα ή έμμεσα εξετάζονται στο πλαίσιο αυτού του σημειώματος. Ερωτήματα που δεν φιλοδοξώ να απαντήσω, αλλά να θέσω, ευελπιστώντας στο άνοιγμα ενός ουσιαστικού διαλόγου για τις προοπτικές της κοινωνικής εργασίας στον τόπο μας.

Κοινωνική εργασία, νεωτερικότητα και ανθρωπιστικές επιστήμες

Το μοντέρνο, ως χαρακτηριστικό γνώρισμα μιας ιστορικής εποχής², παραπέμπει σε ένα τρόπο σκέψης, ο

2. Οι ρίζες του μοντερνισμού ανάγονται στον 17ο αιώνα. Η ευρύτερη διάδοσή του ξεκινά στα χρόνια του διαφωτισμού και η εδραίωσή του χρονολογείται στους δύο τελευταίους αιώνες. Εκφράζεται στη σφαίρα της γνώσης διά μέσου του επιστημονικού λόγου και στην αισθητική σφαίρα μέσα από την τέχνη: στη λογοτεχνία, την ποίηση, τη ζωγραφική, τη γλυπτική, το θέατρο και τον κινηματογράφο. Σε αυτό το σημείωμα εξετάζω το μοντερνισμό ως ένα ρεύμα σκέψης σε γνωσιοθεωρητικό επίπεδο.

οποίος φιλοδοξεί να απαλλαγεί από τους προσδιορισμούς της φύσης, τους περιορισμούς της θεοκρατικής σκέψης, τις αγκυλώσεις των μεταφυσικών δογμάτων και της παράδοσης και αξιώνει την αυτόνομη διαμόρφωση της ανθρώπινης συμβίωσης στη βάση ορθολογικών κριτηρίων. Το μοντέρνο υποστηρίζει τη δυνατότητα της ανθρωπότητας να ξεπεράσει τη φάση της ανωριμότητας και μέσω της ανάπτυξης του ορθού λόγου, της συστηματικής έρευνας και παρατήρησης να διερευνήσει, να εξηγήσει και να βελτιώσει τον κοινωνικό κόσμο (βλ. σχετικά, Δεμερτζής 1989, Κονδύλης 1991, Howe 1994, Pardon 1994, Powell 1998).

Η ανάδυση της νεωτερικότητας είναι συνδεδεμένη με την ανάπτυξη των ανθρωπιστικών επιστημών και την προσπάθειά τους να εγκαθιδρύσουν μέσα από τη συστηματική έρευνα τα θεμέλια μιας οικουμενικής γνώσης. Η επιστήμη από τα χρόνια του διαφωτισμού και μετά ενθάρρυνε τους ανθρώπους να ανακαλύψουν τον κόσμο και τον τρόπο που λειτουργεί. Μέσα από την ορθολογική σκέψη και τη συστηματική παρατήρηση, μέσα από πρακτικές ορισμού, ταξινόμησης, διαχωρισμού και ανάλυσης ο κόσμος θα μπορούσε να κατανοηθεί και στη συνέχεια να βελτιωθεί. Ο Pardon περιγράφει ως διακριτά χαρακτηριστικά της νεωτερικότητας:

την αντίληψη της ιστορίας σαν να έχει μια οριστική και προοδευτική κατεύθυνση· την προσπάθεια να αναδείξει οικουμενικές κατηγορίες εμπειρίας, αναπαράστασης και εξήγησης· την ιδέα πως η λογική μπορεί να παρέχει τη βάση για όλες τις δραστηριότητες και η πεποίθηση ότι το εθνικό κράτος μπορεί να συντονίσει και να προάγει τέτοιες αναπτύξεις για όλη την κοινωνία και ως εκ τούτου να συγκροτήσει τη φύση της κοινωνίας (Pardon 1994: 28).

Η μοντέρνα σκέψη καθοδηγείται από ορισμένες βασικές αρχές. Ο Howe (1994: 514) αναγνωρίζει ως πιο σημαντικές τις παρακάτω: πρώτον, για κάθε γενική ερώτηση, η οποία αφορά τις αξίες και τα γεγονότα υπάρχει μία και μόνο απάντηση, δεύτερον, οι απαντήσεις σ' αυτές τις ερωτήσεις είναι βασισμένες σε αρχές, οι οποίες μπορούν να γνωστοποιηθούν, να κατανοηθούν από την επιστήμη και τον ορθό λόγο και τρίτον, αυτές οι απαντήσεις δεν μπορούν να ταξινομηθούν η καθεμία χωριστά από την άλλη, όλες μαζί σχηματίζουν ένα αρμονικό όλο. Με βάση αυτές τις αντιλήψεις «το μέλλον μπορεί να προβλεφθεί και ο κόσμος να αποκτήσει νόημα και σκοπό».

Η συστηματική έρευνα των αντικειμένων και των κοινωνικών φαινομένων μπορεί να ανακαλύψει την αληθινή φύση της σκέψης, ανεξάρτητα από το χρόνο, χώρο, την κουλτούρα και την κοινωνία. Η μοντέρνα σκέψη πιστεύει στη δυνατότητα του ανθρώπου να γνωρίσει τις θεμελιακές αλήθειες, οι οποίες κρύβονται πίσω από τα φυσικά, κοινωνικά και ηθικά φαινόμενα. Η γνώση αυτών των βασικών αρχών θα μπορέσει να οδηγήσει τους ανθρώπους να τελειοποιήσουν τη φύση, να υπολογίσουν και να κρίνουν την ανθρώπινη συμπεριφορά και να προσδιορίσουν τη διαμόρφωση του γούστου. Μέσω αυτών των αρχών ο άνθρωπος θα μπορούσε να οδηγηθεί στο αγαθό, το ωραίο και το αληθινό (Howe, 1994).

Η ανάδυση της κοινωνικής εργασίας είναι αλληλένδετη με την ανάπτυξη των ανθρωπιστικών επιστημών, την κατάρτιση των οικουμενικών αξιών και την ανάπτυξη του κράτους πρόνοιας. Βασισμένη σε κριτήρια ηθικής τελεολογίας της ατομικότητας, η κοινωνική εργασία ανέλαβε να υπερασπιστεί τα ανθρώπινα δικαιώματα και να βοηθήσει την προσπάθεια των ανθρώπων να βελτιώσουν τις ψυχοκοινωνικές συνθήκες διαβίωσής τους. Οι κοινωνικοί λειτουργοί παρέχοντας, ως επί το πλείστον, προσωπικές κοινωνικές υπηρεσίες βο-

θούσαν τα άτομα να πραγματώσουν μια κατάσταση κοσμοθεωρητικής, ηθικής και πνευματικής ανωτερότητας, η οποία δυνητικά υπήρχε σε κάθε υποκείμενο. Μπορούμε να αναγνωρίσουμε εδώ τα σπέρματα μιας καντιανής λογικής, η οποία αναζητεί από το άτομο να ανακαλύψει την «εσωτερικότητα» της συνείδησης και να ελευθερώσει το βαθύτερο εαυτό του.

Η συγκρότηση των βασικών μορφών της γνώσης, της πρακτικής και του δεοντολογικού κώδικα της κοινωνικής εργασίας είναι προϊόν μιας μακρόσυρτης διαδικασίας, η οποία ξεκινά κατά τη διάρκεια του 19ου αιώνα στο πλαίσιο μιας προσπάθειας κρατικής ρύθμισης των αυξανόμενων ατομικών και κοινωνικών προβλημάτων, η οποία διαπλέκεται με την επέκταση και διάχυση των λόγων³ των ανθρωπιστικών επιστημών στο κοινωνικό σώμα. Οι ανθρωπιστικές επιστήμες θεσμοποιούν ένα νέο καθεστώς εξουσίας, η οποία ασκείται μέσα από μηχανισμούς λειτουργικής επιτήρησης, πρακτικές συνεχούς παρατήρησης, εκφορές ομαλοποιητικών κρίσεων. Πρόκειται για μια νέα τεχνολογία άσκησης της εξουσίας, μια βιο-πολιτική, η οποία συνδέει την προσωπικότητα και την οικογένεια με ένα φάσμα συλλογικών εξουσιών μέσα στο κράτος και διαμορφώνει ένα κανάλι επικοινωνίας ανάμεσα στο βλέμμα των αρμοδίων και τους πολίτες (Φουκώ 1982, Pardon 1994).

Αυτός ο τύπος βιο-εξουσίας που ασχολείται με την εξέταση, τη ρύθμιση και την ευημερία των πληθυσμών αποσκοπεί στην ομαλοποίηση των πολιτών με απώτερο στόχο να τους καταστήσει χρήσιμους και παραγωγικούς. Σ' αυτό το πλαίσιο αναδεικνύεται ένας «κοινωνικός τομέας» που συγκροτείται από ιδρύματα, θεσμούς και ειδικευμένο προσωπικό, ανάμεσα σ' αυτούς και κοινωνικούς λειτουργούς, στον οποίο αναγνωρίζεται το δικαίωμα να διερευνούν τα προβλήματα των ατόμων, να εκφέρουν διαγνωστικές κρίσεις και να μεταχειρίζονται τις συμπεριφορές προς την κατεύθυνση του φυσιολογικού (Smart 1998, Donzelet 1980).

Καθώς κατασταλτικές ή δικαστικές πρακτικές απέτυχαν να δώσουν λύσεις σε σημαντικά προβλήματα κοινωνικής παθολογίας και ατομικής δυσλειτουργίας, η κοινωνική εργασία ανέλαβε να παίξει σημαντικό ρόλο σε ορισμένους κοινωνικούς τομείς, όπως η φτώχεια, η φροντίδα των ηλικιωμένων και η παιδική προστασία χρησιμοποιώντας νέες πρακτικές παροχής ηθικής και υλικής βοήθειας προς τα ευάλωτα άτομα, οι οποίες είχαν ως επίκεντρο την καλλιέργεια του εαυτού και την αυτοπειθαρχία (Pardon, 1994).

Στις αρχές αυτού του αιώνα οι φιλάνθρωπικές δραστηριότητες ενσωματώνονται στον κρατικό μηχανισμό και ορθολογικοποιούνται και γίνεται μια προσπάθεια συγκρότησης της κοινωνικής εργασίας ως μια διακριτή και συστηματική προσπάθεια συγκρότησης της κοινωνικής εργασίας ως μια διακριτή και συστηματική μέθοδος παρέμβασης για την αντιμετώπιση προβληματικών καταστάσεων σε κοινωνικό και ψυχικό επίπεδο,

3. Η έννοια του λόγου, χρησιμοποιείται στο κείμενο σύμφωνα με τον ορισμό του Pardon (1994:13) που σημειώνει ότι οι λόγοι είναι "δομές της γνώσης, ισχυρισμοί και πρακτικές διά μέσου των οποίων κατανοούμε, εξηγούμε και αποφασίζουμε για πράγματα". Ένας λόγος προσδιορίζει υποχρεώσεις και καθορίζει την κατανομή των υπευθυνοτήτων και των εξουσιών για διαφορετικές κατηγορίες ατόμων π.χ. για παιδιά, κοινωνικούς λειτουργούς, καθηγητές, κ.ο.κ. Διά μέσου ενός λόγου μερικές μορφές κοινωνικής δράσης γίνονται πιθανές, ενώ άλλες αποκλείονται. Για παράδειγμα ο λόγος του χριστιανισμού επιτρέπει και τοιοιτοτρόπως καθιστά δυνατή, την ενδογαμιαία σεξουαλική πράξη, ενώ απαγορεύει την εξωσυζυγική σεξουαλική σχέση. Για την έννοια του λόγου βλ. διεξοδικά, Foucault 1987, ιδιαίτερα σελ. 135-62.

η οποία απομακρύνεται από τον εθελοντισμό και τις φιλανθρωπικές δοξασίες και αξιώνει την αναγνώριση του επιστημονικού της χαρακτήρα.

Οι πρακτικές της επιστημονικής κοινωνικής εργασίας ήταν αρχικά προσανατολισμένες προς το άτομο. Η κοινωνική εργασία αξιοποιώντας επιλεκτικά θεωρητικά δάνεια από άλλες επιστήμες, όπως η ψυχιατρική, η ψυχολογία, η κοινωνιολογία και η εγκληματολογία σταδιακά σχημάτισε τις δικές της πρακτικές, οι οποίες έδιναν έμφαση στη σχέση υποκειμενικότητας και αλήθειας, στην καλλιέργεια και την ανάλυση του εαυτού. Ο κοινωνικός λειτουργός χρησιμοποιώντας ιδιαίτερες πρακτικές συμβουλευτικής, ενθάρρυνσης, αυτογνωσίας και αυτοελέγχου βοηθούσε το υποκείμενο να εκφράσει τις απόψεις του, να εξωτερικεύσει τα συναισθήματά του, να ελέγξει και να ρυθμίσει τη συμπεριφορά του σε κατευθύνσεις ομαλότητας που χάραζαν οι ανθρωπιστικές επιστήμες. Είναι μια νέα πρακτική διά μέσου της οποίας παράγεται μια διαφορετική εικόνα του εξυπηρετούμενου ως υποκειμένου, ένας νέος τύπος υποκειμενικότητας.

Η μεταπολεμική εξάπλωση και αναγνώριση της κοινωνικής εργασίας ενισχύθηκε από την ανάπτυξη του κράτους πρόνοιας, την οποία ακολούθησε ένας ιδιαίτερος τύπος διακυβέρνησης, με πληθώρα δικτύων κρατικών παρεμβάσεων, τα οποία φιλοδοξούσαν να γνωρίσουν, να προγραμματίσουν και να χειριστούν την κοινωνική ζωή, να εξασφαλίσουν την οικονομική επάρκεια και την κοινωνική συνοχή (Pardon 1994, Pojet and Miller 1992). Η εθνική ανάπτυξη και το ευ ζειν μπορούσε να εξασφαλιστεί μέσα από την προαγωγή της κοινωνίας, την κοινωνική αλληλεγγύη και την προστασία των πολιτών από εξαιρετικούς κινδύνους (φτώχεια, κοινωνική εξαθλίωση, ψυχική ασθένεια, κτλ.).

Η ανάπτυξη του κράτους πρόνοιας συνοδεύτηκε από την αύξηση των κρατικών δαπανών για την κοινωνική προστασία ευάλωτων ατόμων και την επέκταση των κοινωνικών υπηρεσιών και των θεσμοποιημένων παροχών για την κάλυψη κοινωνικών αναγκών. Σε αυτό το πλαίσιο αναδύθηκε μια αισιόδοξη θεώρηση για το ρόλο της κοινωνικής εργασίας στη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης των πληθυσμών και την προαγωγή της κοινωνικής δικαιοσύνης.

Η μοντέρνα κοινωνική εργασία

Πριν από τη δεκαετία του 1960, η κοινωνική εργασία δεν βασιζόταν σε μια ενιαία βάση γνώσεων και ένα συνεκτικό πυρήνα αξιών, μεθόδων και σκοπών. Οι μορφές εκπαίδευσης και οι μέθοδοι παροχής υπηρεσιών ήταν προσανατολισμένες με τέτοιο τρόπο ώστε να ανταποκρίνονται στα κοινωνικά προβλήματα και τις ανθρώπινες ανάγκες που ανέκυπταν ιστορικά. Η ανάγκη για τη συγκρότηση ενός προγράμματος ενιαίας εκπαίδευσης έχει τις ρίζες της στη δεκαετία του 1940⁴, αλλά σε επίπεδο εφαρμογής, η μοντέρνα κοινωνική εργασία αναπτύσσεται κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1970, λίγα χρόνια μετά τη γνωστή έκθεση «Reports of Seebohm Committee» (1968) που πρότεινε την αναδόμηση και αναβάθμιση των κοινωνικών υπηρεσιών και τη διεύρυνση των αρμοδιοτήτων της κοινωνικής εργασίας.

4. Σύμφωνα με τους McBeath & Webb (1991: 747) πρώτη η E. Macadam έθεσε το στόχο μιας γενικής βάσης της εκπαίδευσης των εργαζόμενων στις κοινωνικές υπηρεσίες στο βιβλίο της «The Social Servant in the Making» (1945).

Σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξή της έπαιξε η άσκηση κριτικής των πρακτικών της κοινωνικής εργασίας εκ μέρους νεομαρξιστικών και ριζοσπαστικών κύκλων. Οι τελευταίοι υποστήριζαν ότι οι κοινωνικοί λειτουργοί έπρεπε να γίνουν ικανοί για κοινοτικές παρεμβάσεις - ιδίως στις απαθείς κοινότητες της εργατικής τάξης - οι οποίες θα στόχευαν σε ευρύτερους πολιτικούς και κοινωνικούς μετασχηματισμούς και θα ενίσχυαν την «κριτική συνειδητοποίηση» και τη συλλογική δράση των καταπιεσμένων. Αυτό απαιτούσε ένα νέο τύπο κοινωνικών λειτουργών εφοδιασμένων με πολλαπλά προσόντα, πρακτικές δεξιότητες και θεωρητικές γνώσεις (McBeath & Webb 1991: 747).

Ο σχηματισμός της μοντέρνας κοινωνικής εργασίας χρονολογείται κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1970 και συνδέεται με την προσπάθεια επαναδόμησης των κοινωνικών υπηρεσιών, τη στροφή προς τις αναπτυξιακές πρακτικές σε κοινοτικούς χώρους και την ανάληψη φιλόδοξων προγραμμάτων καταπολέμησης της φτώχειας και της εξαθλίωσης. Στους κόλπους της κοινωνικής εργασίας αναζητούνται νέα θεωρητικά και μεθοδολογικά παραδείγματα. Κλασσικές διακρίσεις με βάσεις τις μεθόδους (π.χ. κοινωνική εργασία με άτομα, ομάδες και κοινότητα) ή τους τομείς εργασίας (π.χ. επιμέλεια ανηλίκων, ψυχιατρική κοινωνική εργασία) αμφισβητούνται και γίνεται μια γενναία προσπάθεια για να μετασχηματισθεί το ευρύ φάσμα των δραστηριοτήτων και των θεωρητικών σχημάτων δανείων σε ένα συνθετικό και ενοποιητικό σώμα θεωρίας και πρακτικής.

Το αποτέλεσμα ήταν η γέννηση της γενικής και διαμεθοδικής κοινωνικής εργασίας⁵, η οποία στηριζόταν στη νεωτερική ιδέα των οικουμενικών αξιών και των ανθρωπολογικών σταθερών και στο φιλόδοξο σχέδιο μιας ολιστικής και γενικευμένης γνώσης. Αυτό που η κοινωνική εργασία είχε να κάνει ήταν να ταξινομήσει και στη συνέχεια να εναρμονίσει και να συνθέσει θεωρία, εμπειρία και εφαρμογή. Η εκπαίδευση της κοινωνικής εργασίας όφειλε να παρουσιάσει ένα ενοποιημένο και αδιάσπαστο πλαίσιο γνωσιοθεωρίας και πρακτικής (McBeath & Webb 1991). Σχέδιο αναμφίβολα δύσκολο, αν λάβουμε υπόψη μας τη θεωρητική ετερογένεια της κοινωνικής εργασίας και την επιλεκτική χρήση αναλυτικών σχημάτων, συνήθως προερχομένων από πεδία άλλων ανθρωπιστικών επιστημών, τα οποία, όχι σπάνια, αποτυπώνονται παραμορφωμένα και αποσπασματικά στην καθημερινή της πρακτική. Το ενοποιητικό πρόταγμα θα ενισχυόταν με την προσπάθεια των κοινωνικών λειτουργών να συνενωθούν σε εθνικές επαγγελματικές οργανώσεις και να αναπτύξουν τη δράση τους σε θεσμοθετημένα μεγάλα τμήματα γενικής κοινωνικής εργασίας (Goldstein 1973, Howe 1994).

Η μοντέρνα κοινωνική εργασία στο όνομα της πραγμάτωσης ενός ηθικού καθήκοντος βελτίωσης του ατόμου, της κοινωνίας και της ανθρωπότητας προτάσσει υψηλούς κρατικούς στόχους που εναρμονίζονται με τις λογικές του μοντέρνου κράτους πρόνοιας και συνδέονται με ένα προαποφασισμένο, σε θεωρητική βάση, πλαίσιο αναγκών των πολιτών (McBeath & Webb 1991). Σύμφωνα με τον Howe (1994: 518) οι βασικές πρακτικές με τις οποίες η μοντέρνα θεώρηση της κοινωνικής εργασίας επιδιώκει να ανταποκριθεί στις

5. Στην Ελλάδα με σχετική καθυστέρηση η γενική διαμεθοδική κοινωνική εργασία διδάσκεται στους περισσότερους φορείς εκπαίδευσης κοινωνικών λειτουργών. Για μια συνοπτική αναφορά σε αυτό το μοντέλο κοινωνικής εργασίας, βλ. Καλλινικάκη (1998: 157-163). Για την εξέλιξη των σπουδών κοινωνικής εργασίας στην Ελλάδα, βλ. Καλούτση (1981).

τρεις βασικές αρχές της νεωτερικότητας⁶ - το ωραίο (αισθητική σφαίρα), το καλό (ήθος) και το αληθινό (επιστήμη) - και να επιτύχει ένα καλύτερο επίπεδο ζωής είναι οι εξής:

1. *Το ωραίο*: οι άσχημες συνθήκες στις οποίες ζουν ορισμένοι άνθρωποι και η σκληρότητα των συναισθηματικών εμπειριών διαστρεβλώνει και διαστρέφει τις υπάρξεις τους. Αυτή η δυσαρμονία παραμορφώνει την κοινωνική ευταξία και την ανθρώπινη εμπειρία. Οι κοινωνικοί λειτουργοί παρέχοντας φροντίδα και συναισθηματική στήριξη, βοηθούν τα άτομα να ικανοποιήσουν τις αισθητικές τους ανάγκες και να βελτιώσουν τις συνθήκες ύπαρξής τους.
2. *Το αληθινό*: η ανακάλυψη της αλήθειας για την ανθρώπινη συμπεριφορά θα οδηγήσει στην κατανόηση της ψυχοσύνθεσης του ατόμου και ως εκ τούτου στη δυνατότητα βελτίωσής της. Η εξήγηση της συμπεριφοράς βοηθά να καθορίσουμε τι είναι φυσιολογικό και τι όχι. Οι κοινωνικοί λειτουργοί μέσα από τη συστηματική έρευνα και ανάλυση θα μπορέσουν να βελτιώσουν και να θεραπεύσουν τους αναξιοπαθούντες, τους απόκληρους, τους αποκλίνοντες και τους προβληματικούς. Η κοινωνική εργασία βελτιώνοντας την ανθρώπινη ζωή βοηθά στην προσαρμογή του ανθρώπου στην κοινωνία, αλλά και της κοινωνίας στον άνθρωπο και τις ανάγκες του.
3. *Το καλό*: όταν η συμπεριφορά και η διαγωγή είναι υπό κρίση και οδηγούν σε καταστάσεις που επιδρούν αρνητικά στην κοινωνική τάξη και την αρμονία είναι απαραίτητος ο κοινωνικός έλεγχος. Οι κανόνες της κοινωνικής πρόνοιας και η δεοντολογία του επαγγέλματος της κοινωνικής εργασίας βοηθούν τους κοινωνικούς λειτουργούς να προσδιορίσουν τις προβληματικές καταστάσεις των ατόμων και των κοινωνικών ομάδων και να δώσουν ικανοποιητικές απαντήσεις στα προβλήματά τους. Μέσα από παρεμβατικές δράσεις οι κοινωνικοί λειτουργοί μπορούν να βοηθήσουν τα άτομα να ενδυναμώσουν τη θέλησή τους, να αναλάβουν δράση και να προσανατολίσουν τη συμπεριφορά τους προς το καλό και το ηθικό.

Η αισιοδοξία που γέννησε η ακμή της γενικής και διαμεθοδικής κοινωνικής εργασίας δεν κράτησε για πολύ. Από τα τέλη της δεκαετίας του 1970, και κυρίως στην επόμενη, η αύξηση της ανεργίας, η αδυναμία αντιμετώπισης της φτώχειας, η ένταση του κοινωνικού αποκλεισμού, η ανάπτυξη της βίας και του εγκλήματος διαμόρφωσαν ένα κλίμα προβληματισμού για τις δυνατότητες του κράτους πρόνοιας και των υπηρεσιών του να συμβάλλουν στην κοινωνική πρόοδο (Pardon 1994: 23). Οι πολύπλευρες κριτικές που δέχθηκε το κράτος πρόνοιας, για τον αντιφατικό χαρακτήρα του και τη συμβολή του στην παθητικοποίηση των χρηστών υπηρεσιών πρόνοιας (μαρξιστική σκοπιά), για τη συμβολή του στην αναπαραγωγή των ανισοτήτων των φύλων (φεμινιστική προοπτική) και για τον αντιπαραγωγικό και αναποτελεσματικό χαρακτήρα του (νέα δεξιά) (Στασινοπούλου 1990: 79-98, Pardon 1994: 19-22) είχαν σημαντικές επιπτώσεις στους προσανατολισμούς της κοινωνικής εργασίας. Οι προβληματισμοί ενισχύθηκαν από σειρά ερευνών για τις εκτεταμένες παρεμβάσεις της κοινωνικής εργασίας σε διάφορους τομείς, οι οποίες έδειξαν ότι αυτές δεν απέδωσαν τα αναμενόμενα αποτελέσματα (Fischer 1978, Allen 1981). Την αισιοδοξία και το ολιστικό πρόταγμα της μοντέρνας κοινωνικής εργασίας θα διαδεχθεί ο σκεπτικισμός και ο σχετικισμός της μεταμοντέρνας θεώρησης.

6. Μπορούμε να αναγνωρίσουμε σε αυτήν την ταξινόμηση την αναλογία με τη βεμπεριανή θέση - που βασίζεται σε θέσεις του Καντ - της διάκρισης της ορθολογικότητας στις διαφορετικές σφαίρες της γνώσης (επιστήμης), ηθικής (κοινωνική οργάνωση) και γούστου (τέχνη).

Η μεταμοντέρνα προοπτική⁷

Στην κοινωνία της μαζικής δημοκρατίας του 20ού αιώνα και ιδιαίτερα μετά τον 2ο Παγκόσμιο Πόλεμο, κάτω από την επίδραση των καταστρεπτικών συνεπειών του πολέμου, η νεωτερική πίστη για την πρόοδο της ανθρωπότητας και τις δυνατότητες της επιστήμης άρχισε να κλονίζεται. Στις ποικίλες διενέξεις που αναπτύσσονται στους κόλπους της επιστημονικής κοινότητας εμφανίζονται ολοένα και περισσότερο κριτικές φωνές, οι οποίες εκφράζουν τις επιφυλάξεις τους για τις δυνατότητες του λόγου και της επιστήμης να πραγματοποιούν τις νεωτερικές προσδοκίες.

Η πίστη στην αυθεντία των ειδικών και στις επιστημονικές αξιώσεις για αλήθεια και η θετικιστική πεποίθηση για τη δυνατότητα διερεύνησης της λειτουργικής αλληλεξάρτησης των κοινωνικών φαινομένων και της διεργασίας της κοινωνικής εξέλιξης μέσα από την εμπειρική παρατήρηση, το πείραμα και τη σύγκριση γίνονται αντικείμενα έντονης κριτικής (Dominelli 1994). Στις ανθρωπιστικές επιστήμες εμφανίζονται σχετικιστικές απόψεις, οι οποίες διατείνονται πως οι επιστημονικές πρακτικές είναι «λόγοι φευγαλέοι και διαρκώς αλλαγμένοι» (Powel 1998), και πως οι ερμηνείες των εμπειρικών ευρημάτων έχουν μερικό χαρακτήρα. Μάλιστα, κατά ένα ειρωνικό τρόπο, αυτές οι κριτικές προήλθαν υπό το φως των νέων δεδομένων που έφερε η ανάπτυξη της έρευνας στην οποία πρόσβλεπε η νεωτερική σκέψη για να ολοκληρωθεί το ιστορικό σχέδιο της εξόδου της ανθρωπότητας από το στάδιο της ανωριμότητας (Pardon 1994).

Όπως επισημαίνει ο Pardon (1994: 28-29) γι' αυτούς που σκέφτονται με όρους της νεωτερικότητας, η εμφάνιση «τέτοιων παραδόξων προβλημάτων θέτει νέα ερωτήματα και δημιουργεί προβλήματα που πρέπει να ξεπεράσουμε». Για τους θιασώτες του μοντέρνου, η νεωτερικότητα διατηρεί μέχρι σήμερα την «κανονιστική της ισχύ ως ένα απραγματοποίητο σχέδιο» (Κονδύλης 1991: 58). Ωστόσο, για τους μεταμοντέρνους βρισκόμαστε σε μια νέα κατάσταση, η οποία χαρακτηρίζεται από ποικιλία, πλουραλισμό, απρόοπτο, σχετικισμό και κατάτμηση. Στη μεταμοντέρνα κατάσταση όλες οι απόψεις, όλα τα ενδιαφέροντα και τα επιχειρήματα είναι δυνητικά έγκυρα. Αυτή η θέση εισάγει την πολιτική και τον ανταγωνισμό στην καθημερινή ζωή και σε ένα ευρύ πεδίο πρακτικών που ξεπερνούν το κράτος και τους μηχανισμούς του και διαπλέκονται με σύνθετους μηχανισμούς (Pardon 1994: 28) και ανοίγει, με όρους του Π. Κονδύλη (1991: 57), το «δρόμο του ελεύθερου παιχνιδιού των πνευματικών δυνάμεων και των πολλών κέντρων ισχύος και γνώμης μέσα στο πλαίσιο μιας πλουραλιστικής κοινωνίας».

Ο μεταμοντερνισμός, σύμφωνα με τον Μουζέλη, περιφρονεί την ουσιοκρατική και εμπειρική ιδέα πως «η κοινωνική θεωρία μπορεί ή πρέπει, άμεσα ή έμμεσα, να αναπαριστά μια κοινωνική πραγματικότητα που υπάρχει "εκεί έξω", μια πραγματικότητα που συγκροτείται και διαρκεί στο χρόνο ξεχωριστά και ανεξάρτητα από τη θεωρία» και υποστηρίζει πως τα κοινωνικά φαινόμενα είναι συμβολικά μορφώματα που απορρέουν από το γεγονός «ότι οι κοινωνικοί παίκτες στην προσπάθειά τους να διαντιδράσουν, κατασκευάζουν συνεχώς θεωρίες για τους άλλους και για τους εαυτούς τους» (Μουζέλης 1998: 360-1).

7. Η ανάπτυξη της μεταμοντέρνας κοινωνικής εργασίας χρονολογείται στις δύο τελευταίες δεκαετίες του 20ού αιώνα. Δεν υπάρχει όμως συμφωνία στις θέσεις των διαφόρων συγγραφέων για την αρχική της εμφάνιση. Σύμφωνα με τους Mc Beath and Webb (1994) εισάγεται από τον Pinker στις αρχές της δεκαετίας του 1980, ενώ για τους Pardeck, Murphy, Min Choi (1994), το πρώτο δείγμα μεταμοντέρνας σκέψης στην κοινωνική εργασία είναι το κείμενο του Hartman «Words Create Words» (1991) στις αρχές της δεκαετίας του 1990.

Το μεταμοντέρνο δεν αποδέχεται τη δυνατότητα της επιστήμης να δώσει αναμφισβήτητες λύσεις στα ηθικά, υπαρξιακά και κοινωνικά προβλήματα του ανθρώπου και υποστηρίζει πως ο ορθολογισμός και η επιστήμη μπορούν να οδηγήσουν σε αυταρχικές λύσεις και ολοκληρωτικές στρατηγικές. Θεωρεί τη διαφορά και τη σύγκρουση ως φυσικές καταστάσεις και αντιμετωπίζει φιλύποπα τα εσχατολογικά ιδεώδη και τις υποσχέσεις χειραφέτησης.

Για τη μεταμοντέρνα θεώρηση ορισμένες καταστάσεις με τις οποίες ασχολείται η κοινωνική εργασία, όπως η παραβατικότητα και η ψυχική ασθένεια δεν μπορούν να εξηγηθούν επαρκώς με επιλεκτικές αναγωγές σε βιολογικά, ψυχολογικά και κοινωνικά χαρακτηριστικά. Οι άνθρωποι δομούν τις διαστάσεις του φυσιολογικού διά μέσου της χρήσης της γλώσσας και της άσκησης «έλλογων πρακτικών» και φτιάχνουν τη διάκριση ανάμεσα στο μύθο και την πραγματικότητα, την αλήθεια και το ψέμα, το φυσιολογικό και το παθολογικό (Pardeck, Murphy, Min Choi 1994: 343). Η ερμηνεία μιας ιδιαίτερης κατάστασης δεν μπορεί να γίνει στο όνομα κάποιων οικουμενικών σταθερών και αξιών, αλλά στη βάση της προσεκτικής διερεύνησης των ιδιαίτερων νοημάτων και ερμηνευτικών σχημάτων που αναδεικνύονται στην κάθε περίπτωση.

Ο κόσμος συγκροτείται στη βάση ενός πεδίου ανασχηματισμού και αναμόρφωσης του νοήματος. Το νόημα και η αλήθεια ανασχηματίζονται ιστορικά και τα περιεχόμενά τους είναι προσωρινά και μεταβαλλόμενα. Όπως υποστηρίζει ο Lacan η αλήθεια είναι «μάλλον μια παραγωγή της χρήσης της γλώσσας, παρά κάτι αντικειμενικό και οικουμενικό» (Pardeck, Murphy, Min Choi 1994: 343). Με σημείο εκκίνησης τη φιλοσοφική θεώρηση του Wittgenstein (1963) πως όλοι οι τύποι γνώσης - κατ' επέκταση και η κοινωνική εργασία - προέρχονται από «γλωσσικά παιχνίδια», οι μεταμοντέρνοι αναγνωρίζουν πως ό,τι αναγνωρίζεται ως κοινωνική πραγματικότητα είναι μια υπόθεση για προσδιορισμό και ερμηνεία. Η αλληλοκατανόηση εξυπηρετούμενου - κοινωνικού λειτουργού και η προσπάθεια του επαγγελματία να γίνει ένας πληροφορημένος «αναγνώστης» του κόσμου του εξυπηρετούμενου είναι σημείο κλειδί για μια επιτυχημένη παρέμβαση και για τη διαμόρφωση ενός αμφίδρομου πλαισίου επικοινωνίας.

Στο χώρο της κοινωνικής εργασίας οι μεταμοντέρνες απόψεις έθεσαν υπό κριτικό έλεγχο τις ουμανιστικές αρχές της, φέρνοντας στο προσκήνιο μοντέλα εργασίας προσανατολισμένα στο τοπικό και το ατομικό, το εξειδικευμένο και το «περιφερειακό», με περισσότερο πρακτικό παρά θεωρητικό χαρακτήρα, χωρίς ενοποιητικές βλέψεις και μεγαλεπίβολα οράματα (Pinker 1982).

Οι βασικές επιδιώξεις της μεταμοντέρνας θεώρησης στην κοινωνική εργασία περιγράφονται από τον Howe (1994: 523-4), κάτω από τέσσερις θεμελιακές αναλυτικές κατηγορίες:

1. *Πλουραλισμός*: δεν μπορούμε να υποτάξουμε κάτω από γενικά αποδεκτές αρχές τις θεωρίες και τις μεθόδους της κοινωνικής εργασίας. Οι διάφορες προσεγγίσεις πρέπει να γίνουν ισότιμα αποδεκτές και η διαφορά να ενισχυθεί. Το τυχαίο και το απρόβλεπτο πρέπει να αναγνωριστούν ως στοιχεία της ανθρωπίνης εμπειρίας και η κοινωνική εργασία οφείλει να αποδεχτεί τη πολυμορφία των κοινωνικών φαινομένων και των ταυτοτήτων. Οι κοινωνικοί λειτουργοί στις εργασίες τους με τους πελάτες δεν έχουν το αποκλειστικό προνόμιο της αλήθειας και καμιά κοινωνική ομάδα δεν μπορεί να ορίσει την εμπειρία του άλλου. Όλοι οι τύποι συμπεριφοράς έχουν ένα τοπικό χαρακτήρα και αυτό που είναι φυσιολογικό σε μια κουλτούρα, δεν είναι για κάποια άλλη. Η κοινωνική εργασία θα πρέπει να αναπτύξει μια πλουραλι-

στική θεώρηση και να αποδεχθεί τις διαφορές. Διαφορετικές πρακτικές μπορούν να αναπτυχθούν σε διαφορετικά πεδία, στο ζήτημα της φτώχειας, του ρατσισμού, των φυλετικών ανισοτήτων, κ.λπ. Εάν μπορούσαμε να εφεύρουμε ένα στόχο αυτό θα ήταν μέσα από τις κατατεταχισμένες πρακτικές να αναδιανεμηθεί η δύναμη και η εξουσία.

2. *Συμμετοχή*: η μεταμοντέρνα θεώρηση δεν αποδέχεται την αυθεντία των ειδικών - και κατ' επέκταση των κοινωνικών λειτουργών - και ενισχύει την πλήρη συμμετοχή όλων όσων εμπλέκονται στις αποφάσεις για το τι γίνεται και το τι θα πρέπει να γίνει. Αυτός είναι ο μόνος τρόπος για να σχηματιστούν μη καταπιεστικές πρακτικές και παρεμβάσεις, οι οποίες θα λαμβάνουν υπόψη τις πολιτισμικές ιδιαιτερότητες της κάθε περίπτωσης. Αυτή η συμμετοχική κουλτούρα απομακρύνεται από την κυρίαρχη γνώση και την εξουσία των κανόνων. Οι κοινωνικοί λειτουργοί δεν είναι οι μόνοι ρυθμιστές του νοήματος. Οι πρακτικές της κοινωνικής εργασίας καλούνται να προωθήσουν τα δικαιώματα και την ελευθερία των ατόμων και να λειτουργήσουν περισσότερο πολιτικά παρά θεραπευτικά.
3. *Εξουσία*: Οι επαγγελματίες κοινωνικοί λειτουργοί έχουν την εξουσία να ορίζουν τα προβλήματα των πελατών και να διαμορφώνουν παρεμβάσεις. Μέσα από μηχανισμούς αξιολόγησης, ταξινόμησης, επιτήρησης και διάγνωσης έχουν καθοριστικό ρόλο στη ρύθμιση των συμπεριφορών και των στάσεων «απροσάρμοστων» ατόμων. Η κοινωνική εργασία συχνά προτρέπει τα απείθαρχα άτομα για κοινωνική ενσωμάτωση και συμμόρφωση προς το σωστό κώδικα και τη συμβατική συμπεριφορά. Αυτά τα στοιχεία: κρίσεις, επικρίσεις, ορθότητα και επαγρύπνηση παραπέμπουν σε ένα «ιδεοτυπικό πουριτανισμό» (Webb 1990). Οι κοινωνικοί λειτουργοί δύναται να τηρήσουν κριτική στάση στις κρατικές πρακτικές και στις διεργασίες του με τους εξυπηρετούμενους να τους βοηθήσει να κατανοήσουν την εξουσιαστική υφή των θεσμών.
4. *Επιτελέσεις*: Η μεταμοντέρνα κοινωνική εργασία μετατοπίζει το ενδιαφέρον της από τη θεωρία στη δράση, από το ειδικό στο καθημερινό συμβάν. Η παρέμβαση στην ανθρώπινη εμπειρία μπορεί να γίνει, όχι με όρους θεραπευτικής παρέμβασης, αλλά στη βάση ενός νόμιμου συμβολαίου συνεργασίας με τον εξυπηρετούμενο όπου το κάθε μέλος θα ξέρει τους όρους και τις συνθήκες της συνεργασίας. Οι εξυπηρετούμενοι πρέπει να έχουν σαφείς πληροφορίες για τις δράσεις και την ποιότητα των παρεχόμενων υπηρεσιών και καλούνται να εμπλακούν στην αξιολόγηση των αποτελεσμάτων των παρεμβάσεων. Με αυτόν τον τρόπο οι εξυπηρετούμενοι δεν προσδιορίζονται ως θεραπευόμενοι, αλλά ως χρήστες⁸ υπηρεσιών. Η κοινωνική εργασία δεν έχει τόσο ανάγκη από εκτενείς θεωρίες προσωπικότητας, θεραπείας και κοινωνικής τάξης όσο προσανατολισμό στην επίπονη εργασία και την επιτέλεση ποσοτικοποιημένων και μετρήσιμων πρακτικών, υποκείμενες σε ποιοτικό έλεγχο και αξιολόγηση με γνώμονα τις ανάγκες και τις προσδοκίες των χρηστών.
8. Χρησιμοποιώ τον όρο χρήστες, αντί του πελάτη ή καταναλωτή αφού με αυτόν αναγνωρίζεται ο παραγωγικός χαρακτήρας του ατόμου, το οποίο συνεργάζεται με τον κοινωνικό λειτουργό κάτι που δεν συμβαίνει στις άλλες περιπτώσεις (βλ. σχετικά Powell 1994: 321). Ωστόσο και αυτή η σημασιολόγηση παρουσιάζει κάποια προβλήματα αφού συνδέεται με ορισμένες αρνητικές συμπαραδηλώσεις της χρήσης της έννοιας στη χώρα μας π.χ. χρήστης ναρκωτικών.

Ορισμένες από τις θέσεις της μεταμοντέρνας θεώρησης με το σχετικιστικό τους προσανατολισμό, αφήνουν περιθώρια για διαφορετικές ερμηνείες. Για παράδειγμα, η ρητορική των μεταμοντερνιστών σε πολλά σημεία φαίνεται να επαναφέρει στο προσκήνιο ζητήματα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και της ατομικής υπευθυνότητας, ενώ η προβληματική της κοινωνικής ανάπτυξης και αλλαγής είναι υποβαθμισμένη. Σ' αυτή τη διαπίστωση ορισμένοι μεταμοντέρνοι συγγραφείς (Pardeck, Murphy and Min Choi 1994), απαντούν πως οι πρακτικές της κοινωνικής εργασίας δεν εστιάζονται στο άτομο ή το σύστημα, αλλά στην κοινότητα, με τη διαφορά πως η τελευταία δεν εξετάζεται με φυλετικούς, εθνοτικούς, δημογραφικούς ή γεωγραφικούς όρους, αλλά ως χώρος συμβολικής συγκρότησης της πραγματικότητας, ένα πλαίσιο που συγκροτεί τα δικά του νοήματα και ερμηνείες για τον κοινωνικό κόσμο. Σύμφωνα με τον Bauman η μεταμοντέρνα στρατηγική απαιτεί από τις κοινωνικές επιστήμες:

να αποκηρύξουν ως μάταιη και να εγκαταλείψουν εμπράκτως την αναζήτηση εξωκοινωνικών θεμελίων της αλήθειας, και το ίδιο ακόμη ιδεώδες της καθολικά δεσμευτικής γνώσης και να συμβιβαστούν με τον ανεπανόρθωτα «περιφερειακό» και εξαρτημένο από την παράδοση χαρακτήρα κάθε γνώσης. Σύμφωνα με τη στρατηγική αυτή η γνώση αποκτά και διατηρεί το νόημά της μόνο στα πλαίσια της μορφής της ζωής της κοινοτικής παράδοσης, της γλωσσικής κοινότητας κτλ. στα οποία παρήχθη (Bauman 1990: 68).

Η θεώρηση αυτή ενισχύει την αντίληψη πως οι χρήστες υπηρεσιών πρέπει να έχουν σημαντικό ρόλο στη συγκρότηση του ερμηνευτικού πλαισίου που απαιτείται για τη διερεύνηση του παρουσιαζόμενου προβλήματος και τη διαμόρφωση της κατάλληλης παρέμβασης. Η αναγνώριση και η αντιμετώπιση ενός προβλήματος δεν είναι δυνατόν να θεωρούνται απλώς ως ζητήματα μεθόδου και ανάλυσης, όπως οι λειτουργιστές διατείνονται, αλλά ένα πεδίο πολιτισμικής διερεύνησης και ερμηνείας. Η κοινωνική θέση και ο τρόπος που ο ερευνητής έχει μάθει να βλέπει τον κόσμο διαποτίζει το αντικείμενο μελέτης που κατασκευάζει και καθορίζει σε σημαντικό βαθμό την έκβαση των αποτελεσμάτων της.

Για την Lane (1997: 335-6), η μεταμοντέρνα εκδοχή δίνοντας έμφαση στην ερμηνευτική διάσταση των προβλημάτων και στο ζήτημα του νοήματος προτείνει για όσους εργάζονται με ατομικές περιπτώσεις τον προσανατολισμό στην ερμηνεία του σύνθετου πλέγματος νοημάτων και των απόψεων για την πραγματικότητα, οι οποίες κυριαρχούν στο «βιόκοσμο» μιας κοινότητας και στη μελέτη των επιδράσεων που έχει στη συγκρότηση της ταυτότητας του εξυπηρετούμενου. Για όσους εμπλέκονται σε συλλογική δράση και σε προγράμματα κοινοτικής ανάπτυξης, προτείνει την ερμηνεία των συλλογικών νοημάτων που διαποτίζουν την κοινωνική δράση και των σύνθετων δικτύων κοινωνικών σχέσεων και δομών κυριαρχίας αυτού του κόσμου. Πληροφορίες και δεδομένα (απαντήσεις ερωτηματολογίων, συνεντεύξεις, στατιστικά στοιχεία, κτλ.) έχουν αξία μόνο εφόσον έχουν ερμηνευθεί προσεκτικά υπό το φως των τοπικών προοπτικών. Μόνο αν μπορούσαμε να προσεγγίσουμε το νοηματικό πλαίσιο της κοινότητας, καθήκον εξαιρετικά δύσκολο, θα μπορούσαμε να οργανώσουμε συλλογικές δράσεις που ανταποκρίνονται πραγματικά στις ανάγκες της κοινότητας.

Οι μεταμοντέρνοι, συνεπείς με τις σχετικιστικές και πλουραλιστικές τους απόψεις, δεν προτείνουν πλάνα για γενικευμένες παρεμβάσεις σε κοινότητες. Αυτό που υπερασπίζονται είναι η συγκρότηση σχεδίων τοπι-

κών παρεμβάσεων και αλλαγών με βάση την πολιτισμική ιδιαιτερότητα και τις συλλογικές προσδοκίες της κάθε κοινότητας και αρνούνται την όποια προσπάθεια επιβολής γενικευτικών σχεδίων στο όνομα ενός ηθικού καθήκοντος βελτίωσης της κοινωνίας.

Ένα άλλο σημείο στο οποίο η μεταμοντέρνα θεώρηση διαφοροποιείται από τη συμβατική κοινωνική εργασία είναι η θέση για τον εαυτό και την αυτοαντίληψη. Οι μεταμοντέρνοι δεν αποδέχονται μια ουσιοκρατική προσέγγιση, σύμφωνα με την οποία ο εαυτός είναι το αποτέλεσμα είτε μιας ψυχοδυναμικής διεργασίας είτε της αλληλεπίδρασης του ατόμου με το κοινωνικό περιβάλλον. Συνέπεια αυτών των αντιλήψεων είναι να προσλαμβάνονται ορισμένα άτομα ή ομάδες σαν να έχουν εγγενή κατωτερότητα, η οποία είναι απόρροια ενδοψυχικών συγκρούσεων ή κοινωνικών προσδιορισμών (Pardeck, Murphy and Min Choi 1994: 344).

Οι θιασώτες της μεταμοντέρνας άποψης αρνούνται τη φιλοδοξία της πραγμάτωσης του «αληθινού» εαυτού, ένα «καθήκον» που σχηματίζεται μέσα από τους λόγους της θρησκείας, του δικαίου και της επιστήμης (Foucault 1989) και αντί αυτού προσεγγίζουν τον εαυτό ως μια δομή υπό ερμηνεία. Με αφετηρία τη θέση του Foucault πως μέσα από την εφαρμογή ποικίλων ετικετών και προσδιορισμών μια ταυτότητα σχηματίζεται και θεσμοποιείται, οι Pardeck, Murphy and Min Choi (1994: 345) σημειώνουν ότι στις πρακτικές της κοινωνικής εργασίας, πρώτον, ο εαυτός δεν πρέπει να προσεγγιστεί σαν μια «επεξηγηματική μεταβλητή, αλλά ως κάτι που πρέπει να ερμηνευθεί σωστά», δεύτερον, «τυπικά χαρακτηριστικά, εθνοτικά και πολιτισμικά γνωρίσματα δεν πρέπει να αποδίδονται αυτομάτως στην αυτοαντίληψη ενός ατόμου» καθώς αυτά μπορεί να μην θεωρούνται ως πρωταρχικά απ' αυτόν και τρίτον, ο εαυτός του ατόμου δεν πρέπει αναγκαίως να κατανοηθεί ως ένας πυρήνας για κλινική μελέτη (Pardeck, Murphy and Min Choi 1994: ο.π.).

Η μεταμοντέρνα εργασία αντίθετα από τη μοντέρνα αμφισβητεί την όποια πρόθεση για ενοποίηση και σύνθεση των θεωριών, των μεθόδων και των πρακτικών της και επιζητεί τον παραπέρα κατακερματισμό της σε σφαίρες εξειδικευμένων πρακτικών, οι οποίες συγκροτούνται με βάση τα διακριτά πεδία επαγγελματικής δράσης: επιμέλεια ανηλίκων, φροντίδα ηλικιωμένων, θεραπευτικές κοινότητες, συμβουλευτικές ομάδες νέων, εργασία με φυλακισμένους, κτλ.

Τη θέση αυτή επεξεργάστηκε ιδιαίτερα ο R. Pinker (1982), σημαντικός εκπρόσωπος, μιας ορισμένης τάσης της μεταμοντέρνας θεώρησης. Οι θέσεις του συγκλίνουν σε ορισμένες βασικές αρχές της μεταμοντέρνας σκέψης: πλουραλισμός, κατάρτηση, πρακτικός χαρακτήρας παρεμβάσεων και αποκλίνουν σε άλλα όπως η έμφαση στην αυτονομία των επαγγελματιών κοινωνικών λειτουργών και την ενδυνάμωση του ρόλου των θεσμοθετημένων κοινωνικών υπηρεσιών. Ο Pinker, υποστηρίζει πως τα διακριτά των πρακτικών της κοινωνικής εργασίας θα πρέπει να παραμείνουν χωριστά, αλλά την ίδια ώρα να συγκροτούν την ταυτότητά της, θέση με την οποία δεν αποκόπει τις γέφυρες επικοινωνίας με τη μοντέρνα θεώρηση (Pinker 1982, Mc Beath & Webb 1991). Ο Pinker θέτει ως βασικούς στόχους της κοινωνικής εργασίας:

- Τον αναπροσανατολισμό της σε μια σειρά προγραμμάτων, τεχνικών και παρεμβάσεων, οι οποίες συνδέονται με τις εμπειρικά προσδιορισμένες ανάγκες των εξυπηρετούμενων.
- Την ανάγκη να διαμορφωθούν εξειδικευμένες σφαίρες πρακτικών, σε διακριτούς κλάδους εργασίας, οι οποίοι θα αναπτύσσουν τα δικά τους κριτήρια σχεδιασμού και παρέμβασης.

- Την ανάπτυξη τεχνοκρατικών πλάνων με έμφαση στα κριτήρια αποδοτικότητας και αποτελεσματικότητας.
- Την ενίσχυση της θεσμικής δύναμης των κοινωνικών υπηρεσιών και του ρόλου του κοινωνικού λειτουργού.

Σε ένα ενδιαφέρον τους άρθρο οι Mc Beath & Mebb (1991), αντιπαραθέτουν τις θέσεις του Pinker με τις αντιλήψεις του γνωστού μεταμοντέρνου φιλόσοφου Lyotard (1988), οι οποίες προτάσσουν την αναγκαιότητα μιας ριζικά ετερογενούς κοινωνίας, χωρίς κεντρική δομή αξιών. Σύμφωνα με τους συγγραφείς ο Lyotard «θα ήθελε, ίσως, να δει την κοινωνική εργασία σαν μια αλληλεπιδραστική και δημιουργική άσκηση ανάμεσα στους εξυπηρετούμενους και τους πελάτες». Προς αυτήν την κατεύθυνση, η άσκηση κοινωνικής εργασίας θα μπορούσε να ενταχθεί στα δίκτυα του κυβερνοχώρου και να δώσει τη δυνατότητα χρήσης από τους εξυπηρετούμενους μιας βάσης δεδομένων και πληροφοριών με τις οποίες θα καθίστανται ικανοί να κατανοήσουν τι συμβαίνει για αυτούς και να μπορούν να πάρουν μέρος στο «γλωσσικό παιχνίδι» που παίζεται ανάμεσα σε αυτούς και τους κοινωνικούς λειτουργούς. Τα ανοικτά δίκτυα πληροφόρησης, παρά τα όποια πρακτικά ζητήματα θέτουν, είναι μια πρόκληση για την εξουσία και τον επαγγελματικό ρόλο της κοινωνικής εργασίας, η οποία θέτει σε κίνδυνο την επαγγελματική της αυτονομία. Αυτονομία, για την οποία η θέση του Pinker είναι να ενδυναμωθεί και να επεκταθεί (Mc Beath & Webb 1991: 757).

Οι προτάσεις αυτές που αποδίδονται, με βάση μια «ελεύθερη μετάφραση», στη σκέψη του Lyotard επιχειρούν να οργανώσουν μια εναλλακτική μορφή παροχής υπηρεσιών που θα υπερβαίνει τη γραφειοκρατία και τον μονοπωλιακό χαρακτήρα των κοινωνικών υπηρεσιών και υπόσχεται την αναβάθμιση του ρόλου των εξυπηρετούμενων. Ωστόσο, θέτουν ορισμένα προβλήματα που αφορούν τη δυνατότητα και τη διάθεση πρόσβασης των εξυπηρετούμενων σε τέτοιες διεργασίες και την υποβάθμιση μιας παραδοσιακής πρακτικής της κοινωνικής εργασίας: την πρόσωπο με πρόσωπο επικοινωνία, η οποία δύσκολα θα μπορούσε να υποκατασταθεί από απρόσωπες πληροφοριακές δομές.

Όπως ήταν φυσικό οι ιδέες των μεταμοντέρνων έγιναν αντικείμενο ποικίλων κριτικών. Η προοπτική επικράτησης των μεταμοντέρνων ιδεών, υποστηρίζει ο Howe (1994: 530), θα οδηγήσει σε ένα κατακερματισμό της κοινωνικής εργασίας σε ένα αριθμό επαγγελματικών ομάδων, οι οποίες θα βασίζονται στις δικές τους γνώσεις και προσόντα και θα είναι προσανατολισμένες προς τις τοπικές κοινωνικές και πολιτισμικές συνθήκες.

Οι Mc Beath & Webb θεωρούν ότι ο προσανατολισμός ορισμένων τάσεων της μεταμοντέρνας κοινωνικής εργασίας εμπεριέχει δημαγωγικά στοιχεία, αποθεώνει την ατομική υπευθυνότητα και παραμερίζει την προοπτική της κοινωνικής αλλαγής με την οποία είναι άρρηκτα συνδεδεμένες οι στοχοθεσίες της κοινωνικής εργασίας. Επίσης, υποστηρίζουν ότι οι ιδέες του Pinker, οι οποίες δίνουν έμφαση στους μηχανισμούς εισροών και εκροών και στα κριτήρια αποτελεσματικότητας εισάγουν το ήθος των μάντζερ και τη λογική της ελεύθερης αγοράς στην άσκηση της κοινωνικής εργασίας και, ως εκ τούτου, οδηγούν στην «αποπολιτικοποίηση της ανάγκης» και περιορίζουν τους πελάτες σε «αντικείμενα της διοίκησης» και ορθολογικών πρακτικών (Mc Beath & Webb 1991).

Οι Taylor, Goody (1994), υποστηρίζουν πως η μεταμοντέρνα έμφαση στο «τοπικό» και το κατακερματισμένο υποβαθμίζει την οικουμενική διάσταση της ελεύθερης αγοράς και της παγκοσμιοποίησης του κεφαλαίου και τις επιπτώσεις που έχει στις σύγχρονες κοινωνίες (ένταση των κοινωνικών ανισοτήτων, δημιουργία ομάδων κοινωνικού αποκλεισμού). Αδυνατεί έτσι να εξετάσει το τοπικό σε συνάρτηση με το ολικό και υποβαθμίζει το ρόλο που έχει ο κοινωνικός λειτουργός στην αφύπνιση και ενεργοποίηση των καταπιεσμένων στην προοπτική δομικών αλλαγών.

Κριτική - επισημάνσεις

Η ανάδυση των μεταμοντέρνων ιδεών στους κόλπους της κοινωνικής εργασίας έγινε με σημαντική καθυστέρηση συγκριτικά με τις άλλες κοινωνικές επιστήμες. Παρά τη βραχύβια ύπαρξή της η μεταμοντέρνα θεώρηση με τις εκκεντρικές της θέσεις, οι οποίες αμφισβητούσαν θεμελιακές αρχές της κοινωνικής εργασίας, τροφοδότησαν οξύτατες διαμάχες και εντάσεις, οι οποίες παρουσιάστηκαν με γλαφυρό τρόπο στη διεθνή βιβλιογραφία. Στον ελληνικό χώρο απουσιάζουν οι αντίστοιχες βιβλιογραφικές αναφορές, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι θεματικές που θίχτηκαν σ' αυτό το κείμενο είναι έξω από τους προβληματισμούς που αναπτύσσονται με διαφορετικούς, ίσως, όρους στο χώρο της κοινωνικής εργασίας. Το ζητούμενο εδώ δεν είναι να απορρίψουμε ή να υπερασπιστούμε ένα νέο μοντέλο κοινωνικής εργασίας, αλλά να αντλήσουμε ερεθίσματα από τις θέσεις του για να οδηγηθούμε σε αναστοχαστικές κρίσεις που θα γονιμοποιήσουν ένα κριτικό διάλογο για τις προοπτικές και τα όρια της κοινωνικής εργασίας στον τόπο μας.

Το παράδειγμα της μεταμοντέρνας θεώρησης εισάγει ορισμένες ενδιαφέρουσες διαστάσεις στις τρέχουσες συζητήσεις της κοινωνικής εργασίας. Η έμφαση στον κριτικό έλεγχο των παρεμβάσεων και η αμφισβήτηση των κλειστών συστημάτων σκέψης και των γενικευτικών κανόνων, που συχνά οδηγούν στον κομφορμισμό και τη συμμόρφωση, είναι σημαντικές συμβολές στην προοπτική μιας κριτικής θεώρησης της κοινωνικής εργασίας. Επίσης, οι προτεινόμενες ερμηνευτικές προσεγγίσεις και η υπενθύμιση του σχετικού και, συχνά, εξουσιαστικού χαρακτήρα της γνώσης μπορούν να αποτελέσουν το αντιστάθμισμα στις επιδράσεις της θετικιστικής σκέψης και τις αξιώσεις της για αντικειμενική και ουδέτερη παρατήρηση μέσω της χρήσης ποσοτικοποιημένων μεθόδων. Η εστίαση της μεταμοντέρνας σκέψης σε ένα τοπικό και αλληλεπιδραστικό μοντέλο άσκησης κοινωνικής εργασίας προετοιμάζει έναν πιο ενεργητικό ρόλο για τον εξυπηρετούμενο, ενισχύει το δικαίωμα στη διαφορά και το σεβασμό στην ετερότητα και μας θυμίζει πως η επίκληση ενός ηθικού καθήκοντος στο όνομα της προάσπισης της κοινωνικής προόδου δεν μπορεί να νομιμοποιεί πάντα τις επιστημονικές πρακτικές.

Το μεταμοντέρνο μας δίνει την ευκαιρία να αναλογιστούμε πως σε μια εποχή στην οποία παραδοσιακές βεβαιότητες κλονίζονται δεν μπορούμε διαρκώς να επικαλούμαστε ένα ηθικό, σχεδόν ιεραποστολικό, καθήκον του υπερασπιστή των «αιώνιων» και «αναλλοίωτων» οικουμενικών αξιών. Αυτό δεν σημαίνει τον εξοβελισμό των αξιών από τις πρακτικές της κοινωνικής εργασίας στο όνομα μιας δήθεν αξιολογικής ιδιαιτερότητας, αλλά την προτροπή για να διερευνήσουμε τις αξίες με βάση τα εκάστοτε ιστορικά και κοινωνικοπολιτισμικά συμφραζόμενά τους και να κατανοήσουμε πως η λειτουργική προσαρμογή των ποικίλων ετεροτήτων στο δικό μας σύστημα αξιών και πρακτικών μπορεί να οδηγήσει σε καταπιεστικές πρακτικές. Μας βοηθά επίσης να στοχαστούμε ξανά για τα όρια της εξουσίας και των παρεμβάσεων του κοινωνικού λειτουργού.

Παρά το ενδιαφέρον που παρουσιάζει η κριτική που ασκεί η μεταμοντέρνα θεώρηση στη συμβατική κοινωνική εργασία, οι θέσεις που υπερασπίζεται σε πρακτικό επίπεδο αφήνουν πολλά ερωτηματικά. Ο αξιακός σχεδιασμός και οι υπέρμετρες επιφυλάξεις του μεταμοντερνισμού για κάθε ενοποιητικό πρόγραμμα και χειραφεσιακό ενδιαφέρον περιορίζουν τα όρια του εγχειρήματός της. Ζητήματα όπως η φτώχεια, οι ταξικές αντιθέσεις και ο κοινωνικός αποκλεισμός δεν έχουν σημαντική θέση στην ατζέντα της μεταμοντέρνας κοινωνικής εργασίας, καθώς απαιτούν δομικές αλλαγές και υπερτοπικές παρεμβάσεις απέναντι στις οποίες οι μεταμοντέρνοι εκφράζουν τη δυσπιστία τους. Η εστίαση της μεταμοντέρνας θεώρησης στο τοπικό και το περιφερειακό και η αδυναμία της να συνδέσει τις τοπικές παρεμβάσεις με τις ευρύτερες κοινωνικοοικονομικές μεταβολές είναι από τα πιο προβληματικά σημεία αυτής της προσέγγισης. Ιδιαίτερα, η υποβάθμιση του ρόλου της κοινωνικής εργασίας στη στρατηγική της κοινωνικής αλλαγής περιορίζει το εύρος των παρεμβάσεών της και μετατοπίζει τους προβληματισμούς της σε ζητήματα, μάλλον, ανθρωπίνων δικαιωμάτων παρά κοινοτικής ανάπτυξης.

Η υπερβολική σημασία που αποδίδεται στο τοπικό και το περιφερειακό συμβάν και η καχυποψία για οποιαδήποτε «κατευθυνόμενη παρέμβαση» οδηγεί, σε ορισμένες περιπτώσεις, την κοινωνική εργασία σε ένα παθητικό ρόλο. Ασφαλώς και θα πρέπει να δώσουμε προτεραιότητα και να εξετάσουμε τη διάθεση των κοινοτήτων για συλλογική δράση και αλλαγή αλλά, για να επαναφέρω και ένα παλιότερο ερώτημα της κοινωνικής εργασίας, τι θα γίνει με τις απαθείς καταπιεσμένες κοινότητες; Ο μεταμοντερνισμός μας θυμίζει τη δυνατότητα χρήσης των πολλαπλών επιλογών της σύγχρονης κοινωνίας, αλλά δεν μας λέει πολλά για όσους δεν έχουν καν επιλογές: το ολοένα και αυξανόμενο σώμα των κοινωνικά αποκλεισμένων.

Ένα άλλο σημείο στο οποίο η εφαρμογή ορισμένων τουλάχιστον τάσεων της μεταμοντέρνας θεώρησης δείχνει να αποκλίνει από τις κριτικές της θέσεις, και κατά παράδοξο τρόπο να συμμαχεί με το θετικισμό τον οποίο υποτίθεται ότι πολεμά, είναι η προτεραιότητα που δίνει στην αποτελεσματικότητα και αποδοτικότητα της παροχής υπηρεσιών και στη διαρκή αξιολόγηση των σχεδιασμών και δράσεων. Αυτές οι θεωρήσεις εισάγουν ρητορικές συμβατές με ένα τεχνοκρατικό ήθος και ανοίγουν το δρόμο για την κατίσχυση ενός τεχνικού ορθολογικού μοντέλου (Ιατρίδης 1987) ασυμβίβαστου με τις ανθρωποκεντρικές θέσεις της κοινωνικής εργασίας.

Συνοψίζοντας, οι προοπτικές της μεταμοντέρνας κοινωνικής εργασίας παλινδρομούν ανάμεσα στην προοπτική μιας ριζοσπαστικής προοπτικής, η οποία εκφράζεται μέσα από αποκεντρωμένες στρατηγικές σχεδιασμένες με δημοκρατικό τρόπο και εδραιωμένες στην ουσιαστική αλληλεπίδραση πελατών και κοινωνικών λειτουργών και μιας συντηρητικής, η οποία προσεγγίζει νεοφιλελεύθερες αντιλήψεις, οι οποίες προβλέπουν στην κατάργηση του κράτους πρόνοιας και την ανάπτυξη τεχνοκρατικών μοντέλων.

Θα κλείσω αυτό το άρθρο με κάποιες επισημάνσεις που αφορούν την ελληνική εμπειρία. Θεωρώ σημαντικό να χαρτογραφήσουμε τις διάφορες τάσεις θεωρητικών ρευμάτων και των μοντέλων εφαρμογών που διαμορφώνονται σήμερα στο χώρο της κοινωνικής εργασίας και να τις συνδέσουμε με τους σύγχρονους προβληματισμούς που αναπτύσσονται στο ευρύτερο πεδίο των κοινωνικών επιστημών και τους λόγους κοινωνικών κινήματων όπως, το οικολογικό, το φεμινιστικό, το μεταμοντερνισμό. Η θεωρητική αναβάθμιση της κοινωνικής εργασίας με την αξιοποίηση νέων πληροφοριών και γνωσιοθεωριών, την ανάπτυξη κριτικής

σκέψης και την εγκατάλειψη μονολιθικών δοξασιών και εσωστρεφών θέσεων είναι απαραίτητες προϋποθέσεις για την εξέλιξη της κοινωνικής εργασίας στον τόπο μας. Παράλληλα, είναι ένας τρόπος για να αποφύγει τον κίνδυνο της μετατροπής της σε ένα τεχνοκρατικό μηχανισμό διαχείρισης προβλημάτων που αφορούν τα άτομα και τις κοινότητες.

Σήμερα, στο κατώφλι του 20ού αιώνα καθώς μετατοπίζεται το κριτήριο εγκυρότητας των επιστημονικών αποφάσεων απ' αυτό της αλήθειας στην αποδοτικότητα και οι επιστήμες μετασχηματίζονται σ' ένα είδος παραγωγικών δυνάμεων (Honneth 1990: 92) παρουσιάζει ενδιαφέρον να δούμε τον τρόπο με τον οποίο θα απαντήσει η κοινωνική εργασία στη χώρα μας στις προκλήσεις των νέων επαγγελματικών πεδίων που ανοίγονται (ευρωπαϊκά προγράμματα κοινωνικής συνοχής, κοινωνική πολιτική των νέων δήμων, πολυπολιτισμικές κοινότητες, κτλ.) και στα κελύσματα του εργαλειακού λόγου που προτείνει τη διαχείριση προβλημάτων με ένα τεχνικό και ουδέτερο τρόπο, χωρίς να χάσει τον ουμανιστικό της χαρακτήρα. Αυτό είναι ένα δύσκολο ερώτημα.

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσσον

- Bauman Z., "Ο φιλοσοφικός λόγος της νεωτερικότητας", μετ. Γ. Σκαρπέλος, στο: Βέλτσος Γ. (επιμ.), 1990, Η διαμάχη, κείμενα για τη νεωτερικότητα, Αθήνα, *Πλέθρον*, σελ. 67-71.
- Βέλτσος Γ. (επιμ.), 1990. Η διαμάχη, κείμενα για τη νεωτερικότητα, Αθήνα, *Πλέθρον*.
- Dominelli L., 1997, "Sociology for Social Work", Hong Kong, *Macmillan*.
- Φουκώ Μ., 1976, "Επιτήρηση και τιμωρία: η γέννηση της φυλακής", μτφ. Κ. Χατζηδήμου και Ι. Ράλλη, Αθήνα: *Ράππα*.
- Φουκώ Μ., 1982, "Η ιστορία της σεξουαλικότητας Τόμος 1: Η δίψα για γνώση", μτφ. Γκ. Ροζάκη, Αθήνα: *Ράππα*.
- Foucault M., 1987, "Η Αρχαιολογία της Γνώσης", μτφ. Κ. Παπαγιώργης, Αθήνα: *Εξάντας*.
- Foucault M., 1988, "Τι είναι διαφωτισμός;", μτφ. Σ. Ροζάνης, Αθήνα: *Έρασμος*.
- Giddens A., 1996, "Ο θετικισμός και οι επικριτές του", στο: Πετμεζίδου Μ. (επιμ.), Σύγχρονη Κοινωνιολογική Θεωρία, Ηράκλειο: *Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης*.
- Honneth A., 1990, "Το πάθος ενάντια στο καθολικό", μτφ. Γ. Γκότσης, στο: Βέλτσος Γ. (επιμ.), Η διαμάχη, κείμενα για τη νεωτερικότητα, Αθήνα, *Πλέθρον*, σελ. 83-117.
- Δεμερτζής Ν., 1989, "Κουλτούρα, Νεωτερικότητα, Πολιτική Κουλτούρα", Αθήνα: *Παπαζήση*.
- Ιατρίδης Δ., 1987, "Ιδεολογία και άσκηση στην κοινωνική εργασία. Επιστημονικές και ουμανιστικές απόψεις του επαγγέλματος", *Κοινωνική Εργασία*, 5.

- Καλλινικάκη Θ., 1998, "Κοινωνική Εργασία, Εισαγωγή στη Θεωρία και την πρακτική της Κοινωνικής Εργασίας", Αθήνα: *Ελληνικά Γράμματα*.
- Καλούτση Α., 1981, "Η εκπαίδευση των κοινωνικών λειτουργών", στο: Εισηγήσεις Συμπεράσματα 2ου Πανελληνίου Συνεδρίου κοινωνικών λειτουργών, Αθήνα: *Σ.Κ.Λ.Ε.*, σελ. 219-237.
- Κονδύλης Π., 1991, "Η παρακμή του αστικού πολιτισμού, από τη μοντέρνα στη μεταμοντέρνα εποχή και από το φιλελευθερισμό στη μαζική δημοκρατία", Αθήνα: *Θεμέλιο*.
- Lyotard J.F., 1988. "Η Μεταμοντέρνα Κατάσταση", μτφ. Κ. Παπαγιώργη, Αθήνα: *Γνώση*.
- Μουζέλης Ν., 1998, "Η φτώχεια της κοινωνιολογικής θεωρίας", στο: Πετμεζίδου Μ., Σύγχρονη κοινωνιολογική θεωρία, Τόμος II, Ηράκλειο: *Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης*, σελ. 345-370.
- Smart B., 1998, "Michel Foucault: υποκείμενα εξουσίας, αντικείμενα γνώσης", στο: Πετμεζίδου Μ., Σύγχρονη κοινωνιολογική θεωρία, Τόμος II, Ηράκλειο: *Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης*, σελ. 167-223.

Ξενόγλωσσον

- Allen F.A., 1981, "The Decline of the Rehabilitative Ideal: Penal Policy and Social Purpose", London, *Yale University Press*.
- Bauman Z., 1992, "Intimations of Post-modernity", London: *Routledge*.
- Goldstein H., 1973, "Social Work Practice: A Unitary Approach", Columbia: *University of South Carolina Press*.
- Hartman A., "Words Create Words", *Social Work*, 36, pp. 275-6.
- Howe D., 1979, "Agency function and social work principles", *British Journal of Social Work*, 9, (1), pp. 29-47.
- Howe D., 1994, "Modernity, Postmodernity and Social Work", *British Journal of Social Work*, 25, pp. 513-532.
- Eisentein Z., 1979, "Capitalist Patriarchy and the Case for Socialist Feminism", New York: *Monthly Review Press*.
- Fischer J., 1978, "Does anything work", *Journal of Social Science Research*, 1, pp. 215-243.
- Jones C., 1983, "State Social Work and the Working Class", London, *Mcmillan*.
- Lane M., 1997, "Community Work, Social Work: Green and Postmodern;", *British Journal of Social Work*, 27, pp. 319-341.
- McBeath G., and Webb S., 1991, "Social work, modernity and post modernity", *The sociological Review*, 39, 4, pp. 745-62.

- Morrison J., Alkorh S., and Nellums M., 1997, "Empowering Community - Based Programs for youth development: Is social work education interested?", *Journal of Social Work Education*, 33 (2), pp. 321-333.
- Pardon N., 1994, "Problematics of Government (Post) modernity and Social Work", *British Journal of Social Work*, 24, pp. 9-32.
- Pinker R., 1982, "Social work in casework", στο: Philpot T., (ed), *A New Direction for Social Work: The Barclay Report and its Implications*, Sutton, Surrey: *Community Care*.
- Powell F., 1998, "The Professional Challenges of Reflexive Modernization: Social Work in Ireland", *British Journal of Social Work*, 28, pp. 311-328.
- Rojek C., Peacock G., and Collins S., 1988, "Social Work and Received Ideas", London, *Routledge*.
- Miller P., and Rose N., 1988, "The Tavistock programme: the government of subjectivity and social life", *Sociology*, 22 (2), pp. 171-192.
- Saleebey D., 1994, "Culture, Theory and Narrative: The Intersection of Meanings in Practice", στο: *Social Work*, 39 (4), pp. 351-359.
- Sheppard M., 1995, "Social Work, Social Science and Practice Wisdom", *British Journal of Social Work*, 25, pp. 265-293.
- Specht H., and Courtney M., "Unfaithful angels: How has abandoned its mission", New York, *Free Press*.
- Warner D., 1994, "Beyond the Pathologizing of Nonwork: Alternative Activities in a Street Community", *Social Worker*, 39 (6), pp. 718-727.
- Webb D., 1990, "Puritans and paradigms: a speculation on the on the form of new moralities in social work", *Social Work and Social Sciences Review* 2 (2), pp. 146-9.